

Lukács Olga:¹

II. Rákóczi Ferenc fejedelem egységtörekvései arculata és egyházpolitikájának újszerűsége

Unity-Seeking Endeavors of Prince Francis II Rákóczi and the Novelty of his Church Policy.

Francis II Rákóczi, the last Prince of Transylvania, has recognised the force that would have brought about results in suppressing the Habsburg rule in the reconciliation and unity of the churches of his country. He adjusted his religious policies to the interests of the fight for freedom, as well as his internal convictions. Moreover, the external factors have also justified the Protestant sympathies of the Hungarian diplomacy. Then, in the time of his exile, he found composure in God.

In the spring of 1703 he decided to launch an open armed attack against the House of Habsburg. Before the fight he wrote occasional prayers which his soldiers would pray. Francis II Rákóczi also wrote poems and it is his merit that some of the Kuruc songs are Catholic-spirited. The "Humble Prayer" radiates of truth-awareness, of the hope of divine grace and help. He wrote the morning prayer of the Noble Youth Association members in the same spirit. To this, he attached three psalm-translations by which he encouraged them to fight.

According to Béla Köpeczi, Rákóczi wished to implement the "*unio catholica*" on political grounds, based on the works of Jacques Bénigne Bossuet. Rákóczi's aim was the union indeed, but primarily in a theological sense, upon which he insisted throughout the fight for freedom. According to Sándor Bene, in Rákóczi's view, the above concept did not mean the Catholic Church, but the Universal Church comprising all the denominations.

A number of Rákóczi's works deal with his church policy. The most widely known of them is the Latin *Responsio* (1706–1707) justifying the actions of the Kuruc confederation against the Jesuits. Rákóczi's position concerning Jesuits can be summarized into three key aspects: Jesuits endanger the Catholic Church, science and education. In terms of knowledge, Rákóczi claimed that the conscious awareness of religion should stand first, in order to eliminate superstition and bigotry. Rákóczi's 1704-decree "*on the subject of religious tolerance*" secured the freedom of education primarily with regard to the Hungarian language. In 1707 he finished the regulations of the "*Nobles' Association*" on education and schooling of young nobles.

¹ Egyetemi docens, BBTE Református Tanárképző Kar. Email: lukacso@yahoo.de.

Rákóczi was an insightful politician of his era, whose personality and approach towards his nation, as well as his church policy of reconciliation of religions influenced the next generations as well.

Keywords: Prince Francis II Rákóczi, Catholic Church, "unio catholica", Jesuit, Protestant Church.

II. Rákóczi Ferenc, mint Erdély utolsó fejedelme, az országában élő felekezetek összefogásában felismerte azt az erőt, amely kétségnélküli eredménnyel járt volna a Habsburg uralom visszaszorításában. Először is országos érdekek készítették arra, hogy az elégedetlen magyar rendek élére álljon, és francia segítségért folyamodjék. Aztán fogsága idején Istennél talált megnyugvást. Hálóját azzal a fogadalommal fejezte ki, hogy minden hétfőn, börtönbe kerülésének napján egész életében böjtölni fog.

Miután a nép ügyét felkarolta, az volt az egyik feltett szándéka, hogy megbékítse a vallások közötti viszályt. Több ízben utalt arra, hogy valláspolitikáját nem csupán az államférfi mérlegelése és belátása irányította, és nem csupán a szabadságharc hadviselésének, illetve politikájának érdekeihez igazította, hanem belső meggyőződéséhez is.² Ugyanakkor a külpolitikai tényezők is indokolták a magyar diplomácia protestáns simpatáit. Az európai államok jelentős része a protestáns uralkodók irányítása alatt állt, és jelentős befolyással rendelkezett. Rákóczit tehát, politikai érdekek készítették arra, hogy ezeknek az országoknak a rokonszenvét, támogatását, sőt szövetségét is megnyerje.³

A közvetlen magyar politikai körképhez tartozik, hogy Lipót halála és I. József trónra lépésekor Rákóczi összehívta az 1705-ös szécsényi országgyűlést, ahol a magyar rendeknek állást kellett foglalniuk: folytatják-e az elkezdett háborút, vagy békét kötnek, s mindez szorosan összefüggött a körvonalazódó új államformával, azaz kimondják a Habsburg-ház trónfosztását vagy halogatják a döntést és valamilyen átmeneti megoldást keresnek. Mindennek a háta mögött sürgetett a vallási sérelmek orvoslása, hiszen a harc sikeres előmenetele a katolikusok és protestánsok konszenzusától függött. E politikai háttér miatt nem véletlen, hogy egyes történészek olyan következtetéseket vonnak le, hogy Rákóczi valláspolitikája elsősorban nem teológiai, hanem politikai indíttatású.⁴

II. Rákóczi Ferenc életének alakulásában nagy jelentősége volt a félelem legyőzéséért folytatott tudatos küzdelemnek. Gyermekkorára a rettegés és a gyanakvás nyomta rá a bélyegét. Arra nevelték, hogy féljen, és félelemből legyen vallásos és hűséges alattvaló.

² ESZE Tamás: *Rákóczi valláspolitikája*. In: BENDA Kálmán (szerk.): *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*, Budapest, 1980. 287.

³ FÁBINY Tibor: *Rákóczi diplomáciájának egyházpolitikai vonatkozásai*. In: BENDA Kálmán (szerk.): *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Budapest, 1980. 351.

⁴ BENE Sándor: *Az ellenállás hermeneutikája (...) a Rákóczi-szabadságharc politikai publicisztikájában*. In: „Nem súlyed az emberiség!” ... Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007. 1049.

„Csupán félted tőled, de nem szerettelek” – írja később a *Vallomásokban*.⁵ Azonban hamarosan felfedezte, hogy nem csak ő fél a földöntúli hatalomtól, hanem tőle és esetleges politikai szerepvállalásától is félnek mások, holott ő igyekezett kitérni történelmi küldetése elől.⁶ Döntő élmény volt számára az a felismerés, hogy honfitársai osztály-, vallás-, és nemzeti különbség nélkül egyedül az ő személyébe helyezték bizalmukat. Az otthonról érkező hírek is ugyanezt igazolták: „A föld népe kész, csak legyen feje”.⁷

A császári csapatok zaklatásaitól ő sem volt mentes. Feljegyzi, hogy az idegességét és felháborodását általában a „*Téged Isten dicsérünk*” himnusz elmondásával szokta lecsillapítani. Borosi József véleménye szerint a fejedelemséget is csak azért fogadta el, nehogy a lutheránus Thökölyt válasszák meg.⁸

Aztán 1703 tavaszán, a Habsburg uralkodóház ellen nyílt fegyveres támadás szervezésére szánta el magát. A harc megkezdése előtt alkalmi imádságokat írt, amelyeket kissé módosítva kinyomtatott, hogy serege azt imádkozza.⁹ II. Rákóczi Ferenc „*alázatos imádsága, mellyel az ő Urának Istenének orcáját minden napon engesztelni szokta*” nem ismeretlen a magyar irodalom történetében. Thaly Kálmán 1866-ban a Rákóczi Tár első kötetét ezzel vezette be. Többben foglalkoztak ezekkel az imádságokkal. Így Mikes Kelemen is, aki a 131. levelében azt írja, hogy saját imádságában maga előtt lebegett „*fejedelmi urának*” példája. Thaly így jellemzi az imádságokat: „*Gyönyörű ezen fejedelmi imádság ... valódi benső ihletettséggel, Istenhez emelkedett buzgó lélekkel van írva, hogy történeti értékűvé vált nemcsak szerzőjénél fogva, hanem úgy is mint a táborig vitézlő rend imádság.*”¹⁰

II. Rákóczi Ferenc verselt, és neki tudható be az, hogy a kuruc dalok között vannak katolikus szelleműek is. Neki tulajdonítja a hagyomány a „*Győzhetetlen én köszálam*” kezdetű éneket is.¹¹

A Sibrik-levéltárból Florián Mihály másolatában előkerült Rákóczi buzgó énekének egy része az ún. „*ütközet előtt mondott beszédé*”-hez tartozó imádsága, amely segélykéréssel kezdődik: „*Segély meg bennünket Idvezítő Istenünk, és a Te szent nevednek dicséretiért Uram oltalmazd meg Nemzetségünket, és légy kegyelmes bűneink megbocsátására: adj szerencsés folyást kezdett dolgainkban, adj erőt, hozzá segedelmet...*”¹²

⁵ RÁKÓCZI Ferenc: *Vallomások, emlékiratok*. Budapest, 1979. 28.

⁶ BOROSI József: *Rákóczi világnézetének vallásos vonatkozásai*. In: BENDA Kálmán (szerk.): *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*, Budapest, 1980. 300.

⁷ RÁKÓCZI Ferenc: *Vallomások*. Bukarest, 1979.

⁸ BOROSI József: i.m. 301.

⁹ FRAKNÓI Vilmos: *II. Rákóczi Ferenc élete és munkái*. In: *Katholikus Szemle*, 1904. 321–337.

¹⁰ DÉZSI Lajos: *Rákóczi imádsága*. In: *Századok*, 1904. 721–722.

¹¹ SÖVEGES Dávid: *Fejezetek a lelkiség történetéből*. Pannonhalma, 1993. 266.

¹² BADICS Ferencz: *Rákóczi Ferenc buzgó éneke*. In: *Irodalmi Közlemények*, 1927. 88.

A tábor nyilvánossága előtt elmondott fohász, fejedelmi könyörgés szépen ívelő gondolattal folytatódik: „Tégedet pedig jó és legnagyobb Istenünk, Teremtő és megtartó Istene Magyar Országnak, alázatossággal tisztelünk és könyörgünk, hogy légy kegyelmes megfogadkozott nyomorult magyar Nemzetnek, és ne adjad Szülő Szentséges Anyád nemzetségét az veszedelemben, melyet azon Szülő Anyád keze közül Leopold császár hatalmasan és igazságtalanul kivont és zsarolt...”¹³ Hivatalos tábori imává emelt alázatos imádsága¹⁴ „nyomtatás által közönségesé tétetett avégre, hogy a birodalom alatt lévő vitézlő magyar nép és az ő kegyelmes Urát s fejedelmét a buzgó imádkozásban követni megtanulja”¹⁵

Az „Alázatos imádság”-ból sugárzik az igazságtudat, az isteni kegyelem és segítség reménye: „Oh, Kegyelmes Urunk! Tekintsd meg e nyomorúságoknak tengerében esett siránkozó népedet, hallgasd meg a sok szegényeknek kiáltásukat, lássad az ártatlanoknak is tőled bosszúállást kérőknek kiontatott véreket, és el nem felejtse irtalmasságodat, melyeket régen választott, de fogságban tartott népednek méltóztatott megmutatni.” A választott nép vezetőiért is szól az imádság: „... legyen a te angyalod őrizőnk és kalauzunk a harcolásban, ki az ágyuknak és puskáknak golyóbisait elszélessze és miképpen Izrael nemzetségét a tengeren száraz lábbal, úgy bennünket is a mi ellenségeinknek rendült sereg között boldogul vezessen...”¹⁶

Hasonló szellemben írta Rákóczi a Nemes Ifjak Társasága tagjainak reggeli imádságát: „Az Isteni szent Gondviseléség nevezeti alatt gyarapodó rend imádságai”. A rövid reggeli imádsághoz a fejedelem három zsolttárfordítást is csatolt. A Vulgatából fordított három zsolttárral harcra akart buzdítani: „emberkedjete, és erősödjék meg a szívetek, ti mindnyájan, akik az Úrban bíztok”.¹⁷

„Az aspison és basiliskuson jársz és az orozslánt és sárkánt tapodod.”¹⁸

„Fordítsd ellenségemre a gonoszokat és a te igaz mondásod szerint veszed el őket... Mert minden háborúságomból megmentettél engem, és ellenségimre alánézett az én szemem.”¹⁹

Egyik diplomáciai levelében azt írta, hogy a magyar nép ügyével együtt felkarolta a vallásos megosztottság megoldásának kérdését is, és igyekszik azon munkálkodni, hogy azokat, akik elfeledtek az igazi keresztyénségről és gyűlölködésben élnek, megbékítse.

¹³ CSÓKA Gáspár, DÉRI Balázs (ford.): *II. Rákóczi Ferenc fohászai*. Budapest, Akadémiai Kiadó - Balassa Kiadó, 1994. 316.

¹⁴ Az imádság megjelent németül is: „Das demüthige Gebeth” címmel és latinul „Precatio supplex” címen. Szlovák vitézeinek készült cseh irodalmi nyelvű kiadását a fejedelem arcképe és egy közsöntővers is díszítette. Mindhárom változatát Lőcsén adták ki 1703-ban.

¹⁵ *II. Rákóczi Ferenc fohászai*. 314.

¹⁶ LUKÁCS Olga: *Vallás és nevelés egysége II. Rákóczi Ferenc életében és művelődéspolitikájában*. In: „Istennel a hazáért és a szabadságért” DUKRÉT Géza (szerk.). Europaprint, 2011. 221–234.

¹⁷ XXX. zsolttár.

¹⁸ XC. zsolttár.

¹⁹ LIV. zsolttár.

Azt érzékelteti, hogy a valláspolitikai ellentétet maga a bécsi udvar szítja, ezzel ártva a haza szabadelvű valláspolitikájának. E szándékával Rákóczi bekapcsolódott a korai felvilágosodás eszmevilágába.

A katonai érdek és a politikai belátás azt tanácsolta, amit meggyőződése is sugallt: vállalja a türelem valláspolitikáját. Foglalkoztatta az unió gondolata, és Jablonski Dániel Ernest porosz király prédikátorának írja (aki Comenius unokája!), hogy *„csak hamar meg volna az unió, ha a papok exkludáltatnának”*²⁰

A bécsi jezsuiták Rákóczi imáit eretneknek tekintették, és támadták azokat. A hagyomány azonban megőrizte, és Arany János a *Népbarátban*, 1848-ban újra kiadta a fejedelem tábori könyörgéseit.²¹

Rákóczi azért, hogy seregében a vallásos szellemet meghonosítsa és élessze, több ízben rendeletet bocsátott ki a káromkodás ellen, amely *„Isten bosszúságára és nemzetünk minden nemzetek közt való gyalázatára elhatalmasodott”*.²² A vétkeseket szigorúan büntette. Elhatározta állandó tábori lelkészek alkalmazását. Azt kívánta, hogy *„az isteni tiszteletnek kinek-kinek hitvallása szerint való folyamatja megszűnés nélkül gyakoroltatván a minden jóra hasznos kegyesség a vitézlő rendeink között is lábra hághasson és az isteni félelemben való gyakoroltatások által hadaink között levő erkölcstelen életüket megjobbítván, az Űristen hozzánk való könyörületességre engesztelhecsük.”*²³

Ez a rendelkezése úttörő kezdeményezés volt. Azt akarta, hogy a lelkészt mindenkor az az egyház adja, amelyhez az ezred katonáinak többsége tartozik. A gróf Barkátzy Ferenchez írt rendelete szerint: a tábori lelkésztől elvárta, hogy *„mind tanítása által, mind kegyes étellel és példaadással vitézlő rend és kegyesség követésén indíttassék, és az isteni tisztelet minden napon az anyaszentegyház bevett szokása szerint gyakoroltassék.”*²⁴

A későbbiekben azzal vádolta magát, hogy mint fejedelem *„a kegyesség és a vallásos élet gyakorlataiban serénykedett ugyan, de a fő indítóoka az állása által követelt okosság volt, mégis az a fölfogás, hogy a vallás külső nyilvánulásai a jó kormányzás kellekei.”*²⁵

²⁰ LADÁNYI Sándor: *A vallási türelem eszménye a Rákóczi-szabadságharcban*. In: Rákóczi-szabadságharc. Budapest, 1980. 220.

²¹ HOPP Lajos Utószava a *Vallomások, emlékiratokhoz*. Budapest, 1979. 540.

²² II. Rákóczi Ferenc fohászai. 315.

²³ Uo. 316.

²⁴ Uo.

²⁵ LUKÁCS Olga: *II. Rákóczi Ferenc és a grosboisi kamalduliak*. In: MUZSNAY Árpád (szerk.): *Évfordulós tanácskozások*. Szatmárnémeti, 2005. 354–363.

Köpeczi Béla szerint Rákóczi Ferenc Jaques Bénigne Bossuet műveinek²⁶ hatására „paternális”-an gyakorolta a hatalmat.²⁷ Elsősorban nem politikai, hanem teológiai értelemben, amelyhez Rákóczi a szabadságharc folyamán végig ragaszkodott.²⁸ Történészek vitatkoznak azon, hogy mennyiben befolyásolta a francia teológus Rákóczi politikai szemléletét az abszolutista hatalomról,²⁹ – jelen esetben azonban ennek elemzése nem célunk. Így folytatjuk azzal, hogy Bossuet egyházpolitikájának a központi gondolata az egyházak uniójában rejlik. A francia teológus nagy szorgalmazója volt a szkizma megszüntetésének, abban a formában, ahogyan azt a Tridentinum is elvárta, nevezetesen a protestantizmus visszatérése, újraintegrálása a katolikus egyházba. Rákóczinak is az unió volt a célja, de nem politikai alapon – ahogy Bossuet is szeretne volna, illetve azt a Magyarországon működő Spinola Rojas is tervezte, amelyről a korábbiakban már említést tettünk –, hanem teljes mértékű vallási újraegyesülésben. Érdemes ez irányban a szécsényi országgyűlés határozatainak VI. articulusát kiemelni, ahol már egyértelműen a vallásbékét szorgalmazza, amely nem kompromisszumról, toleranciáról és együttéléstről szól csupán, hanem egyesülésről.³⁰ Természetesen vitatható Rákóczi „*unio catholica*” kifejezése. Bene Sándor szerint Rákóczi meglátásában nem a katolikus egyházat, hanem a felekezetek közötti egyetemes egyházat jelenti e kifejezés,³¹ s ezt használja, amikor így fogalmaz: „Reméltem, hogy az idők folyamán helyreállíthatom a lelkek egységét, s így szelíd és békés utakon visszavezethetem az elkülönült vallásokat az igazi katolikus egységbe.”³² Esze Tamás forrásközlésében szintén találkozunk Rákóczi uniói véleményével, amely szerint „asztalánál *discursus* moveált religióknak egybefoglaltatásául, mondván, hogy csakhamar megvolna az unio, ha a papok excludáltaknának.”³³

Uniói tervéről Rákóczi Ferenc Daniel Jablonskinak, a berlini udvari prédikátornak is írt egy levelében: „Amióta az eszem tudom, az aggasztott a legjobban, hogy annyi a szakadás a csak névre, de nem lényegre nézve eltérő keresztény vallások között. Mióta Isten kegyelméből a szabad és egyetértő magyar nép ügyét felkaroltam, semmi sem feküdt annyira szívemen, mint az, hogy a vallások viszályát, melynek magvát a Gonosz vetette el, kiegyenlítsem, és közös

²⁶ Köpeczi elsősorban Bousset *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture Saintère* című művére gondol.

²⁷ KÖPECZI Béla: *II. Rákóczi Ferenc politikai s erkölcsi végrendelete*. 501.

²⁸ Uo. 489–512.

²⁹ Vö. SZEKFÜ Gyula: *A száműzött Rákóczi*. Budapest, 1993. 210–211.

³⁰ Vö. KÖPECZI Béla, R. VÁRKONYI Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest, 2003 (3). 271–272.

³¹ BENE Sándor: i.m. 1041.

³² RÁKÓCZI Ferenc: *Emlékiratok*. VAS István (ford.), HOPP Lajos (kiad.). Budapest, 1985. 44.

³³ ESZE Tamás: *Rákóczi „Responsio”-ja*. In: SZAUDER József, TARNAI Andor (szerk.): *Irodalom és felvilágosodás, Tanulmányok*. Budapest, 1974. 45.

szerepre bírom azokat, akik az igazi kereszténységről megfeledezve, egymás iránt határtalan gyűlölettel viseltetnek.”³⁴

Rákóczi vitairatainak egyik csoportja egyházpolitikájával kapcsolatos. Legismeretesebb közülük a kuruc konföderáció jezsuitaellenes intézkedéseit igazoló, latin nyelvű *Responsio* (1706–1707). A *Responsio* válasz a *Supplicatio*ra (1705), melyben a jezsuiták a hat északnyugati vármegyének a szécsényi országgyűlésen ellenük hozott intézkedései visszavonását kérték. Az intézkedéssel kapcsolatosan megemlítjük, hogy a háttérben nem az államnak egy felekezet mögé állása, hanem az egyház ideiglenes befolyásának a megszüntetésére és az egyetemes zsinatra törekvő unionista elképzelése húzódott meg. Olyan korban, amikor a jezsuita atyák irányításával, a görög-katolikus egyház megszervezésével, többek között Erdélyben is létrejött a katolikus egyház erőteljesebb demográfiai támasza, és amely újabb vitának és feszültségnek lett a forrása.

Rákóczi három pontban foglalja össze jezsuitaellenes álláspontját: a jezsuiták veszedelmet hoznak a katolikus egyházra, a tudományra, az iskolára. Így érvel: a jezsuiták az egyháznak inkább ártanak, mint használnak, mivel egyházi és világi egyeduralomra töreknek, hatalmi igényük kielégítetlen és ez távol áll a többi szerzetesrend szerénységétől. A más vallásúak ellen lelki terrorral, gőgös képmutatással és eretnokségükkel lépnek fel. Ezzel a magatartásukkal nemcsak az egyházat szaggatják szét, hanem a szeretet helyett félelmet terjesztenek, és megháborgatják a kegyességet gyakorlókat.

Rákóczi a jezsuita oktatási és nevelési rendszert belülről ismerte. Diákkori tapasztalatai alapján bírálta, és szembeállította az ifjúság nevelésének igazi elveivel. Véleménye szerint a jezsuita iskolák korszerűtlenek, és nem a közérdekű oktatás és művelődés szellemi műhelyei. Szükségesnek érzi, „*hogy a homály, mellyel növendékeik elméjét megzavarják, eloszolják.*” Rákóczinak ezt az elvét a 31. levélben Mikes Kelemen is átveszi, amikor a tanulási szabadságról, a nemzet civilizációs szintjének emeléséről ír.³⁵ A jezsuita oktatással kapcsolatosan II. Rákóczi Ferenc fejedelem a személyes sérelmeitől el tudott vonatkoztatni. Ismerte Kollonichnak iránta érzett ellenszenvét. Ezzel kapcsolatosan szomorúan állapítja meg, hogy: „*a jezsuita rend ellenségemmé lett a vagyonom miatt.*”³⁶ A rend ugyanis mindent elkövetett azért, hogy a fiatal Rákóczit rendtagjává tegye. A fejedelem tehát ismerte a jezsuita nevelés és iskoláztatás minden részletét.

Ugyanakkor igazat kell adnunk annak a megállapításnak, hogy II. Rákóczi Ferenc a tapasztalatból kevésbé ismerte a protestáns iskoláztatást. A protestáns iskolák iránti érdeklődését a vallási viták és a modernebb módszerek alkalmazásáról szerzett értesülései keltették fel. A korlátokon túl világosan látta azokat az értékeket, amelyeket a híres protestáns, főleg református kollégiumok jelentettek.

³⁴ ESZE Tamás (1974): *i.m.* 45.

³⁵ Ezekről az elvekről már Pascal is írt, és feltehető, hogy Rákóczi a későbbiek során tudomást szerzett róluk.

³⁶ KÖPECZI Béla: *i.m.* 359.

A fejedelem a nevelés szemléletében az oktatás ügyét összeköti az életmóddal, és ebből kifolyólag határozza meg annak hasznosságát. Az ismeretek szempontjából az első helyre állítja a vallásnak a tudatos megismerését, ezáltal szeretné kiküszöbölni a babonát és a vakbuzgóságot.³⁷

Rákóczi a *Responsió*ban azt követeli, hogy a jezsuita rend mondjon le minden ingatlanáról, és a sajtócenzúra gyakorlásáról, hogy a közhivatalokra ne ajánljanak jelölteket, és ne foglalkozzanak tovább világi ügyekkel. A második pont kimondja, hogy a rend vonuljon ki az iskolákból, hogy ott új, az állam számára fontosabb anyag legyen tanítható. A 10. pontban megszólal Rákóczi uniós valláspolitikája is. Arra inti a jezsuita rendet, hogy hagyjon fel az eretnekek ellen tett esküjével, mert az eretnekek, vagyis a protestánsok kiirtása „a közbékét” veszélyezteti, mivel „a különböző vallásoknak háborítatlanul kell élniük egymás mellett.”³⁸ Hangsúlyozza a tolerancia elvét: „a hazaszeretet nemcsak türelmet parancsol, hanem a különböző vallásúak egységét is létre hozza.”³⁹ A szabadságharc bukása után a *Responsio*t névtelen emberek őrizték és másolták.⁴⁰

„Az egyházi körökben megindult reformhullám és korai felvilágosodás idején Rákóczi *Responsio*ját haszonnal forgatták. A világirodalomnak ezt az egyik legszenvedélyesebb jezsuitaellenes publicisztikai iratát a felvilágosodás korában, II. József uralkodása alatt, nyomtatásban is kiadták Bécsben, 1784-ben” – összegezi Hopp Lajos a *Responsio* értékelését.

A *Responsio* harmadik érve az iskolapolitikára vonatkozott. A protestáns iskola-történet úgy véli, hogy tárgyilagosan ítél a jezsuita oktatás kérdésében, amikor a *Responsio* érveit tényként fogadja el. Azonban azt is elismeri, hogy a jezsuita iskolahálózat tekintélynek örvendett. Ezt két ténnyel is lehet igazolni: a *Responsio* megjelenését követő évben a fejedelem a marosvásárhelyi országgyűlésen már nem támadta, sőt védte a jezsuitákat. Ezt követően részt vett a kassai jezsuita kollégium diákjainak ünnepi játékán.

³⁷ „A vallás után a mezőgazdaságnak kell virágoznia egy államban, majd a kereskedelemnek, amely nem alakulhat ki mesterségek és a kézművesség nélkül. Ezek a nép elfoglaltságai, a nemességnek a hadvezetés művészetével és a tudományokkal kellene foglalkoznia, és a fejedelemnek udvarával együtt abban kell kitűnnie, hogy példát adjon. A fiatalok testgyakorlása ma a lovaglásból, fegyverforgatásból, táncból, labdajátékból áll, már ami a testet illeti, a matematika és a történelem a szellem gyakorlására való. Mindez dicséretre méltó, de alig, hogy egy nemesúr elhagyja az iskolát vagy az akadémiát, a sok tanuló közül vajon hány akad, aki férfi korában is foglalkozik mindezekkel a gyakorlatokkal? És miért van ez így? Csakis azért, mert a táncon kívül a többi gyakorlat nem általános, mivel a kártyajáték, a bálók, következképpen az elpuhultság tölti ki az előkelő urak idejét, üdvösségüket is állandó veszedelemmel fenyegetve”. II. Rákóczi Ferenc Politikai és erkölcsi végrendelete. Budapest, 1984. 360.

³⁸ ESZE Tamás (1974): i.m. 44.

³⁹ Uo.

⁴⁰ HOPP Lajos tanulmánya a Rákóczi Emlékiratok és Vallomások c. kiadványában, Budapest, 1979. 529.

A másik említésre méltó tény, hogy a fejedelem Bethlen Gábor unokaöccsét jezsuita iskolában neveltette. A jezsuita iskoláztatás alapjául szolgáló latin nyelvtudást az akkori idők követelménye is szükségessé tette. A kormányzat, a politika, a törvénykezés és a tudomány nyelve a latin volt. A latin oktatás bizonyos klasszikus műveltséget, szónoki készséget és viselkedési formát nyújtott. De kétségtelen, hogy emiatt szorultak háttérbe a többi ismeretek a matematikától kezdve a földrajzig.

Rákóczi Ferenc 1704-ben, mindjárt a szabadságharc kitörése után rendeletet bocsátott ki „*a vallási türelem tárgyában.*” Ez a rendelet kiterjedt a protestáns kollégiumokra és népiskolákra is. A rendelet az oktatás szabadságát biztosította elsősorban a magyar nyelv vonatkozásában. Nemcsak az egyházaknak biztosította az iskola-felállítás jogát, hanem a különböző nemzetiségek számára is. A rendelet követelte a jezsuiták által elvett protestáns iskolák visszaszolgáltatását. Diákjainak és tanárainak szorgalmazta a külföldi tanulmányokat, ugyanakkor lehetővé tette a külföldi professzorok meghívását is. A háborús viszonyok dacára biztosította a protestáns kollégiumok zavartalan működését. Mindezeket a rendeleteket megerősítette az 1705-ös országgyűlés.

A protestáns kollégiumok lelkesen vettek részt a kuruc seregek harcaiban.⁴¹

1707-ben készült el a „*Nemesi Társaság*” szabályzata, amely a nemes ifjak neveléséről, iskolájáról intézkedett. Ennek célját a szabályzat így fogalmazza meg: „*a nemes ifjúság oldalunk mellett, szemünk előtt nevelkedvén, hazájához való szeretetet az isteni félelemmel együtt több tudományokkal és jóságos erköltsőkkel tanulja és gyakorolja.*”⁴² Ennek a kezdeményezésnek lett következménye az 1707. április 26-án Kolozsvárt tartott száz nemes ifjú esketése, ahol Ráday Pál mondott köszöntő beszédet: „*Az igazi nemesség nem a származással, hanem a virtussal szerezhető meg,*” – mondotta Ráday Pál, a fejedelem kancellárja. „*Ugyanis azt ítéltetjük nemesnek, akit a nemesi virtusok ékesítenek, ama mondás szerint: Virtus nobilitat (Az erény nemesít)*”⁴³

A fejedelem körültekintő politikáját bizonyítja az a tény, hogy a társaságnak erdélyi és magyarországi tagjai egyaránt voltak, és hogy közöttük nemcsak magyarokat, hanem németeket, szlovákokat és románokat is találunk.

Feltehetően a fejedelem az ő számukra akarta elkészíttetni Fénelon *Telemachos* c. könyvének latin fordítását, amely a görög mitológia keretében, vallásra való tekintet nélkül szolgálhatta az erkölcsi nevelést.

⁴¹ Nagyenyed járt az élen, ahol 1704-ben Tige osztrák seregének támadásakor a 200 halott között 24 diák is elesett. Pápai Páriz Ferenc hősi küzdelmet folytatott a lerombolt iskola újjáépítése ügyében. A sárospataki iskola visszakérülhetett az 1671-ben kezdődött száműzetéséből. Kilencven templom és iskola épületének és működésének ügye oldódott meg az 1704-es rendelet és a szécsényi végzések alapján.

⁴² Ráday Pál *iratai*. II. kötet. Budapest, 1955. 372.

⁴³ Uo. 373.

Összegzésként: Honnan merítette Rákóczi a lelki erőt a szenvedések elviselésére, a méltatlan üldöztetések között is kötelességeinek hű teljesítésére? Erre egyetlen magyarázat, hogy hitén és felekezetek közötti egységtörekvésről vallott meggyőződésén túl, korának éleslátó politikusa volt, akinek személyisége és nemzetéhez való hozzáállása, egyházpolitikája, a felekezetek megbékélése a következő nemzedékekre is kihatott.

Felhasznált irodalom

- II. Rákóczi Ferenc *Politikai és erkölcsi végrendelete*. Budapest, 1984.
- BADICS Ferencz: *Rákóczi Ferenc buzgó éneke*. In: Irodalmi Közlemények, 1927.
- BENE Sándor: *Az ellenállás hermeneutikája (...) a Rákóczi-szabadságharc politikai publicisztikájában*. In: „Nem sülyed az emberiség!” Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007.
- BOROSI József: *Rákóczi világnézetének vallásos vonatkozásai*. In: BENDA Kálmán (szerk.): *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*, Budapest, 1980. 300.
- CSÓKA Gáspár, DÉRI Balázs (ford.): *II. Rákóczi Ferenc fohásza*. Budapest, Akadémiai Kiadó - Balassa Kiadó, 1994.
- DÉZSI Lajos: *Rákóczi imádsága*. In: Századok, 1904.
- ESZE Tamás: *Rákóczi „Responsio”-ja*. In: SZAUDER József, TARNAI Andor (szerk.): *Irodalom és felvilágosodás, Tanulmányok*. Budapest, 1974.
- ESZE Tamás: *Rákóczi valláspolitikája*. In: BENDA Kálmán (szerk.): *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*, Budapest, 1980.
- FÁBINY Tibor: *Rákóczi diplomáciájának egyházpolitikai vonatkozásai*. In: BENDA Kálmán (szerk.): *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Budapest, 1980.
- FRAKNÓI Vilmos: *II. Rákóczi Ferenc élete és munkái*. In: *Katholikus Szemle*, 1904.
- HOPP Lajos Utószava a *Vallomások, emlékiratokhoz*. Budapest, 1979.
- KÖPECZI Béla, R. VÁRKONYI Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest, 2003 (3).
- KÖPECZI Béla: *II. Rákóczi Ferenc politikai s erkölcsi végrendelete*. Budapest, 1984.
- LADÁNYI Sándor: *A vallási türelem eszménye a Rákóczi-szabadságharcban*. In: *Rákóczi-szabadságharc*. Budapest, 1980.
- LUKÁCS Olga: *II. Rákóczi Ferenc és a grosboisi kamalduliak*. In: MUZSNAY Árpád (szerk.): *Évfordulós tanácskozások. Szatmárnémeti*, 2005.
- LUKÁCS Olga: *Vallás és nevelés egysége II. Rákóczi Ferenc életében és művelődéspolitikájában*. In: *„Is-tennel a hazáért és a szabadságért”* DUKRÉT Géza (szerk.). Europaprint, 2011.
- Ráday Pál iratai*. II. kötet. Budapest, 1955.
- RAKÓCZI Ferenc: *Emlékiratok*. VAS István (ford.), HOPP Lajos (kiad.). Budapest, 1985.
- RAKÓCZI Ferenc: *Vallomások, emlékiratok*. Budapest, 1979.
- RAKÓCZI Ferenc: *Vallomások*. Bukarest, 1979.
- SÖVEGES Dávid: *Fejezetek a lelkiség történetéből*. Pannonhalma, 1993.
- SZEKFŰ Gyula: *A száműzött Rákóczi*. Budapest, 1993.